

planovima Nijemaca, nego o planovima Japana. U vezi s time Sorge je zbilja pribavio izvanredno važnu obavijest da Japan krajem 1941. neće napasti SSSR. Po mišljenju istrage koju je 1951. proveo Kongres SAD, Sorgeova agentura imala je bitnu ulogu u uvlačenju Japana u napad na SAD. Time je Japan trebao postati drugi "ledolamac revolucije". SSSR je to zbilja i iskoristio, ali tek u kolovozu 1945. kada su njegove snage u silovitoj ofenzivi zauzeli sjevernu Koreju, Mandžuriju i druge sjeverne kinske pokrajine – područje koje po površini odgovara zapadnoj Europi.

Suvorov navodi da je za vrijeme dok je bio časnik sovjetske armije imao pristup i tajnim dokumentima koji govore o pripremama za sovjetski napad. Ipak, njegova knjiga uglavnom se zasniva na objavljenim knjigama, dokumentima i sjećanjima sovjetskih generala i drugih dužnosnika. Ova knjiga ostavlja nam mogućnost razmišljanja o pojedinim problemima Drugog svjetskog rata. Ona neke ustaljene predodžbe u potpunosti pobija ili interpretira na potpuno nov način. Ipak, konačna potvrda tvdnji koje je iznio Suvorov može se ostvariti jedino istraživanjem donedavno nedostupnih dokumenata u ruskim arhivima.

Nikica Barić

David M. GLANTZ, Stumbling Colossus - The Red Army on the Eve of World War, University Press of Kansas 1998., 374 stranice.

Ova knjiga analizira snagu i borbenu vrijednost Crvene armije neposredno pred napad Trećeg Reicha na SSSR. Američki vojni povijesničar Glantz želi dokazati kako su Sovjeti bili uglavnom nepripremljeni za rat. Time želi oboriti tvrdnje Viktora Suvorova (vidjeti prethodni prikaz) iznesene u knjigama "Dan M" i "Ledolamac" o navodnim Staljinovim planovima za napad na Njemačku koji je trebao otpočeti početkom srpnja 1941.

Revizionističke teze Suvorova nisu naišle na širi odjek u anglo-američkoj historiografiji, ali su imale određenog utjecaja u Njemačkoj i bivšem Sovjetskom Savezu. Glantz smatra da Suvorovljeve slabo argumentirani revizionizam može imati ozbiljne negativne posljedice i zato želi pobiti njegove tvrdnje. Analizirajući slabu pripremljenost Crvene armije Glantz tvrdi da Sovjeti nisu bili spremni ni za kakvu ofenzivnu operaciju protiv Njemačke.

Sovjeti su polaganom, "puzajućom", mobilizacijom u razdoblju od 1937. do 1939. podigli brojčanu snagu Crvene armije sa 1,5 na 5 milijuna ljudi, a povećan je i broj postrojbi (zborova, divizija). No, rast brojčanog stanja nije bio praćen adekvatnim porastom broja zapovjednika, posebno stoga što su od 1937. započele poznate Staljinove čistke velikih razmjera. One nisu prestale niti nakon početka njemačkog napada 22. lipnja 1941. Nakon što su 1937. uhićeni i smaknuti istaknuti zapovjednici Tuhačevski, Bliher, Jegorov, čistke su se nastavile na svim zapovjednim razinama. Preostali zapovjednici bili su neiskusni i nepripremljeni za povjerene im dužnosti. "Pročišćena" Crvena armija bila je Staljinu u potpunost poslušna, ali takva poslušnost zasnivala se na strahu koji je kočio svaku samoinicijativu zapovjednika. Čistke su preživjeli i određeni sposobni zapovjednici kao Šapošnikov, Žukov, Vatutin, Vasiljevski. Oni će imati bitnu ulogu u Drugom svjetskom ratu. No, uza svakog sposobnog postojalo je i puno nesposobnih ali Staljinu potpuno poslušnih pojedinaca.

Glantz smatra da su stalni sukobi (Finska, borbe protiv Japanaca na Dalekom istoku) i akcije zauzimanja istočne Poljske, Besarabije, Litve, Estonije i Letonije neprestano remetili sovjetske strateške planove koji nikada nisu mogli biti ustaljeni, a istovremeno su te akcije ukazivale na očite slabosti Crvene armije. Nakon nedostataka slabosti tijekom

zauzimanja istočne Poljske, a posebno u ratu protiv Finske, sredinom 1940. umjesto Vorošilova na mjesto komesara obrane postavljen je Timošenko, koji je započeo provođenje opširnih reformi. Istovremeno je započela proizvodnja novih oružja (tenkova, zrakoplova), ali ono je sporo raspoređivano po postrojbama, koje su bile slabo opskrbljene oružjem, opremom, streljivom i gorivom. Željeznička mreža sovjetskog kolosijeka nije produžena u Poljskoj, utvrđena područja nisu bila dovršena i osposobljena, nedostajalo je motornih vozila za transport i vuču topova, a broj aerodroma bio je nedovoljan. Opširne Timošenkove reforme poboljšanja stanja vojske trebale su biti dovršene tek tijekom 1942. godine.

Glantz analizira i slabosti crvenoarmejaca. Po jednom izvješću vojnog atašea SAD-a u Moskvi, sovjetski vojnici su živjeli u uvjetima koji nisu dostojni niti jednog pripadnika bijele rase. Karakteristike sovjetskog vojnika dugo su bile nepoznate na zapadu, pa je zato često stereotipno opísivan kao inferioran vojnicima ostalih vojska. Istovremeno su u SSSR-u za crvenoarmejce vrijedile ideološke predrasude bezuvjetne hrabrosti, samopožrtvovnosti i vjernosti sovjetskoj državi i komunističkoj partiji. U stvarnosti život pojedinca u Crvenoj armiji nije puno vrijedio. Zapovjednici poput Žukova malo su se brinuli za živote svojih vojnika. Zato je nakon početka njemačkog napada 22. lipnja 1941. za više od 60% sovjetskih vojnika postojala vjerojatnost da će u borbi poginuti ili biti zarobljeni tijekom sljedećih šest mjeseci. Po mišljenju nekih sovjetskih ratnih veterana, sve do kraja rata sovjetski vojnici nisu bili pripremani za borbu – umjesto bilo kakve vojne vještine jednostavno se koristilo masovnim jurišima. Kolike je zbilja poginulo crvenoarmejaca možda se nikada neće znati, budući da su 15. ožujka 1942. ukinute osobne identifikacijske pločice, a od 12. travnja 1942. ukinuto je poimenično vođenje popisa poginulih vojnika. Danas su istraživačima postali dostupni brojni osobni dnevnici i pisma sovjetskih vojnika, čime se otvara mogućnost cjelovitije i dublje analize osobina crvenoarmejaca. Određeni podaci o toj problematici mogu se naći i u dokumentima njemačke službe koja se bavila prikupljanjem podataka o Crvenoj armiji (*Fremde Heere Ost*). Nažalost, upravo za 1941. godinu ti podaci su najviše fragmentirani.

Usprkos ogromnih gubitaka, sposobnost mobilizacije novih snaga spasila je Sovjete od poraza. Do kraja 1941. mobiliziran je velik broj novih postrojbi. Ipak, one su bile nedovoljno pripremljene i zato nisu mogle služiti za uspješno vođenje rata, nego za zaustavljanje njemačkog napredovanja uz ogromne vlastite gubitke. Nijemci su podcijenili sovjetsku sposobnost mobilizacije što im se dugoročno osvetilo.

Sovjetska vojna obavještajna služba GRU i druge sovjetske službe imale su velik broj podataka o predstojećem njemačkom napadu, od kojih su neki bili izvanredno točni. No, Glantz smatra da visoki vojni dužnosnici nisu raspolagali svim tim informacijama, nego su se one odlazile izravno Staljinu, koji nije htio na njih reagirati izbjegavajući bilo kakvo provociranje Hitlera. Načelnik sovjetskog glavnog stožera Žukov je 15. svibnja 1941. zbilja i izradio prijedlog sovjetskog preventivnog napada na njemačke snage u Poljskoj, ali Glantz smatra da se to ne može tumačiti kao naznaka sovjetskih ofenzivnih planova, budući da Staljin nikad i nije dobio Žukovljev prijedlog, a i u slučaju da jest, on bi bio odbijen. Glantz smatra da je takvih planova sigurno bilo više, ali oni su bili neostvarivi zbog slabog stanja sovjetskih snaga. Glantz se slaže s mišljenjem Staljinovog biografa D. Volkogonov koji tvrdi da je Štaljin u donošenju bitnih odluka uvijek bio previše pažljiv i neodlučan. Tako je i njegova naredba da se ne reagira na prelete njemačkih izviđačkih zrakoplova od Nijemaca jedino mogla biti protumačena kao znak slabosti. Ipak, Staljin je držao da "razumije" Hitlera smatrajući da su vijesti o njemačkim pripremama za napad na SSSR ustvari engleski pokušaji da ga uvuku u rat. Zato je čekao dovršetak Timošenkovih reformi koje su do 1942. trebale osposobiti Crvenu armiju za uspješnu obranu od mogućeg napada. Brzi brojčani rast sovjetske vojske od 1937. nije bio znak agresivnih namjera, nego zapravo strah od Nijemaca, posebno nakon njihovih pobjeda 1940. godine. Osim toga, brojčana snaga nije značila i stvarnu borbenu sposobnost Crvene armije.

Na kraju knjige Glantz analizira dosadašnju historiografiju i izvore o njemačko-sovjetskom ratu. Dugi niz godina za zapadne povijesničare temeljni izvori o ratu na istočnoj bojišnici bili su njemački dokumenti. Osim dokumenata, američka vojska iskoristila je i zarobljene njemačke časnike da pišu o svojim iskustvima o ratu na istočnoj bojišnici. Od sovjetskih dokumenata mogli su se koristiti jedino oni koje su tijekom rata zarobili Nijemci. Zapadni povijesničari puno manje su koristili rezultate sovjetske historiografije, uglavnom zbog slabog poznavanja ruskog jezika i pretjerane ideologiziranosti sovjetskih radova. U razdoblju vladavine Hruščova od otprilike 1960. do 1963. godine objavljeni su neki radovi koji su bez političkih iskrivljavanja pisali o pojedinim događajima rata, ali takva praksa je uskoro zaustavljena, što je trajalo sve do početka Gorbačovljevih reformi i raspada SSSR-a. Tek od nedavno moguć je pristup mnogim zbornicima dokumenata, knjigama i časopisima koji su dugi niz godina kao tajni dokumenti mogli biti korišteni samo za internu upotrebu u Sovjetskoj armiji. Pa i u takvim radovima uglavnom su izbjegnuta pitanja sovjetskih poraza i osjetljiva politička pitanja. Tijekom 1980-ih više zapadnih povijesničara počelo se baviti sovjetskom vojskom, a od 1987. olakšan je i pristup ruskim arhivima. To konačno otvara mogućnost detaljnijih i širih istraživanja sovjetske vojske u Drugom svjetskom ratu.

Glantzova knjiga uglavnom potvrđuje dosadašnju ustaljenu sliku o njemačkom napadu koji je SSSR dočekaio nespremnim. Time je htio opovrgnuti teze Viktora Suvorova da su Nijemci preduhitрили sovjetki napad koji je trebao početi početkom srpnja 1941. Ipak, već su se javili i Glantzovi kritičari. Prebacuje mu se slabo poznavanje post-sovjetske ruske historiografije i nepoznavanje novih otkrića iz ruskih arhiva koji zbilja ukazuju (bez namjere da se opravda Hitler i njegova agresija) na Staljinove planove o napadu na Njemačku.

Nikica Barić

Jasenovac – žrtve rata prema podacima Statističkog zavoda Jugoslavije; Sarajevo-Zurich 1998. 1171. str.

Uvod

Koncentracijski logor Jasenovac nije dosada zbog općepoznatih političkih razloga u hrvatskoj historiografiji objektivno, sustavno i kritički istraživao. U dosadašnjim istraživanjima uglavnom se manipuliralo brojem stradalih žrtava u Jasenovcu, poglavito onima srpske nacionalnosti. Takve manipulacije su rađene prije svega zbog dnevno-političkih potreba kako bi se hrvatski narod prikazao kao genocidan i šovinistički, s kojim Srbi u Hrvatskoj ne mogu živjeti bez posebne zaštite, otvarajući time put dominaciji Srba u bivšoj SR Hrvatskoj.

Prema dosadašnjim spoznajama arhivsko gradivo o logoru Jasenovac uglavnom nije sačuvano. Sačuvani su tek pojedini spisi koje su Zapovjedništvo i uprava logora dostavljali raznim oblastima i organima vlasti NDH. O logoru Jasenovac ne postoje sustavna izvješća, nego pojedini predmetni spisi kao što su odluke o upućivanju u logor, boravku i stradanju te puštanju pojedinih zatočenika. Posebnu skupinu dokumenata predstavljaju iskazi bivših zatočenika logora Jasenovac kao i ustaških zapovjednika o logoru Jasenovac, dani prigodom saslušanja poslije završetka rata, uglavnom pred Zemaljskom komisijom za ratne zločine (ponajviše pred zemaljskim komisijama za Hrvatsku i BiH). Cjelokupno arhivsko gradivo razasuto je po našim i inozemnim arhivima, a najveći dio arhivske građe se nalazi u